

کتابخانه

دانشگاه پیام نور

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

مرکز تهران جنوب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته الهیات و معارف اسلامی

گروه فقه و مبانی حقوق

عنوان پایان نامه

درهم تنیدگی حقوق و اخلاق در روابط زوجین در فقه جعفری

مریم سامعی کادیجانی

استاد راهنما: آقای دکتر سید ابوالقاسم نقیبی

استاد مشاور: آقای دکتر سید علی علم الهدی

سال: ۱۳۹۳

اینجانب مریم سامعی کادیجانی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۸ مقطع کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی گواهی می‌نمایم چنانچه در پایان‌نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته‌ام با نقل قول مستقیم یا غیرمستقیم منبع و ماخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می‌دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

دانشجو تأیید می‌نماید که مطالب مندرج در این پایان‌نامه (رساله) نتیجه تحقیقات خودش می‌باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

اینجانب مریم سامعی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۸ مقطع کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی گواهی می‌نمایم چنانچه براساس مطالب پایان‌نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب و ... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب و ... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

ماه و سال

تقدیم به

بزرگ بانوی عالم نرگس خاتون و فرزند گرایش، که درود و سلام خدا بر آنان باد. او که در لحظه محظمی

عمر جز به خدا نمی نگردد و جز برای خشنودی او قدم از قدم بر نمی دارد، با قلبی مملو از عشق الهی

قلب های مرده را حیات بخشیده، ناینیان را بصیرت داده، تشنگان این طریقت را می عشق

نوشانده، با صبوری جمیل منزل به منزل راهبری می کند.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنا لِهَذَا وَكُنَّا لِنَهْتَدِي لَوْلَا اَنْ هَدَيْنا اللهُ» (اعراف: ۴۳)

خداوند رحمان و رحیم را شاکرم که توفیق قدم نهادن در مسیر کسب علم و معرفت را نصیبم نموده است. و سلام و

درود بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آمان که وجودمان و مدار وجودشان است.

و با سپاس از

پدرم

مادرم

همسر

که در سختی های زندگی همواره یاری دلسوز و فداکار و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده اند.

و با تشکر و قدردانی از اساتید محترم جناب آقای دکتر نقیبی و آقای دکتر علم الهدی که با ارائه ی راهنمایی های لازم

در به انجام رسیدن این تحقیق مریاری نمودند.

چکیده

زن و مرد عشق را با اخلاق می‌آمیزند تا زمینه را برای ارتقاء سطح کیفیت حیات عاطفی خویش مهیا نموده و محیط سرشار از وحدت و همبستگی را برای رشد جسمی و معنوی کودکان فراهم آورند. برخی از قواعد و آموزه‌های اخلاقی با نفوذ خود به تدریج به صورت قواعد حقوقی بروز یافته‌اند؛ تکلیف زن و شوهر به حسن معاشرت با یکدیگر و همکاری در تشیید مبانی خانواده و تربیت فرزندان از گزاره‌های حقوقی است که در بستر تحول قواعد اخلاقی ظهور یافته است. نفوذ گسترده اخلاق در قواعد حقوقی حقوق خانواده چنان گسترده و عمیق است که نه تنها می‌توان اخلاق را از عناصر شکل‌دهنده‌ی حقوق خانواده به شمار آورد، بلکه برآن مقدم شمرد؛ قواعد اخلاقی همان‌گونه که در قوام خانواده مؤثر می‌افتد، در استواری آن نیز نقش ایفاء می‌نماید؛ بدین جهت قواعد اخلاقی پشتوانه‌ی حمایت از نهاد خانواده است.

کلید واژه‌ها: اخلاق، حقوق، خانواده، روابط زوجین، فقه جعفری.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات (مفاهیم و مبانی).....	۵
۱-۱- حقوق.....	۶
۱-۱-۱- ضرورت حقوق.....	۷
۱-۱-۲- فواید و اهمیت حقوق.....	۸
۲-۱- اخلاق.....	۹
۱-۲-۱- تعریف اخلاق و بررسی واژه آن.....	۹
۲-۲-۱- اخلاق به عنوان یک مجموعه.....	۱۱
۳-۲-۱- ضرورت اخلاق.....	۱۲
۴-۲-۱- فواید و اهمیت اخلاق.....	۱۳
۳-۱- هدف حقوق و اخلاق.....	۱۴
۱-۳-۱- هدف حقوق.....	۱۵
۲-۳-۱- هدف اخلاق.....	۱۵
۳-۳-۱- هدف مشترک.....	۱۶
۴-۱- ضرورت رابطه‌ی حقوق و اخلاق.....	۱۷
۵-۱- فقه و تحولات تاریخی آن.....	۲۲
۱-۵-۱- مرز میان فقه و اخلاق.....	۲۴
۲-۵-۱- رابطه‌ی فقه و اخلاق.....	۲۸
۶-۱- زوجین.....	۳۲
۷-۱- تعریف تفصیلی خانواده.....	۳۵
۱-۷-۱- تعریف خانواده در فقه و حقوق.....	۳۶
۲-۷-۱- مبانی و خاستگاه تشکیل خانواده.....	۳۸
۳-۷-۱- رعایت اصول و قواعد الزامی در پایه‌ریزی و تداوم خانواده.....	۴۱
۴-۷-۱- کارکردها و اهداف تعیین شده در خانواده.....	۴۲

۴۴	۸-۱- نگاه تاریخی به شکل‌گیری خانواده.....
۴۵	۱-۸-۱- نظر دانشمندان غیراسلامی راجع به شکل‌گیری تاریخی خانواده.....
۴۶	۲-۸-۱- نظر دانشمندان اسلامی راجع به شکل‌گیری تاریخی خانواده.....
۵۳	فصل دوم: ارتباط و نسبت حقوق و اخلاق.....
۵۴	۱-۲- دیدگاه‌های مختلف راجع به رابطه حقوق و اخلاق.....
۵۴	۱-۱-۲- نظریه تفکیک حقوق از اخلاق.....
۵۶	۲-۱-۲- نظریه تأثیرپذیری حقوق از اخلاق.....
۵۷	۳-۱-۲- حقوق فطری و وحدت حقوق و اخلاق.....
۵۸	۲-۲- رابطه قواعد اخلاقی و حقوقی.....
۵۹	۳-۲- هماهنگی حقوق و اخلاق.....
۵۹	۱-۳-۲- قواعد مشترک در حقوق و اخلاق.....
۵۹	۱-۱-۳-۲- حقوق جزا.....
۶۱	۲-۱-۳-۲- حقوق مدنی.....
۶۲	۳-۱-۳-۲- آیین دادرسی.....
۶۳	۴-۲- رهیافت‌ها و برخی کارکردهای رابطه اخلاق با حقوق.....
۶۳	۱-۴-۲- تأثیر اخلاق در قانون‌گذاری.....
۶۶	۲-۴-۲- پرکردن خلأهای قانونی توسط اخلاق.....
۶۸	۱-۲-۴-۲- تفسیر اخلاقی قانون توسط دادگاه‌ها.....
۷۰	۳-۴-۲- اجرای قواعد اخلاقی توسط سیستم حقوقی (حقوقی کردن اخلاق).....
۷۱	۴-۴-۲- وظیفه‌ی اخلاقی اطاعت از قانون.....
۷۲	۵-۲- تفاوت حقوق و اخلاق.....
۷۷	فصل سوم: اصول حاکم بر خانواده.....
۷۸	مبحث اول: اصول حاکم بر حقوق خانواده.....
۷۸	۱-۳- مفهوم اصول و شناخت آن.....
۷۹	۲-۳- اصول حقوقی و جایگاه آن.....

- ۳-۳- اصل آزادی ۸۱
- ۳-۴- اصل مساوات ۸۲
- ۳-۴-۱- مفهوم برابری ۸۳
- ۳-۴-۱-۱- برابری ذاتی و طبیعی ۸۳
- ۳-۴-۱-۲- برابری حقوقی ۸۳
- ۳-۵- مبانی روابط در خانواده ۸۶
- ۳-۶- تقدم اخلاق بر حقوق ۸۷
- مبحث دوم: اصول اخلاقی حاکم بر خانواده ۸۹
- ۳-۷- اصل معروف ۸۹
- ۳-۷-۱- مفهوم معروف در قرآن ۸۹
- ۳-۷-۲- اصل معروف در قانون ۹۰
- ۳-۷-۳- آیات معروف در قرآن ۹۱
- ۳-۷-۳-۱- عمل به معروف از جانب مرد ۹۲
- ۳-۷-۳-۲- عمل به معروف از جانب زن ۱۰۳
- ۳-۷-۳-۳- عمل به معروف از جانب زن و شوهر ۱۰۵
- ۳-۷-۴- معروف از منظر روایات ۱۰۸
- ۳-۸- مبارزه و مقابله اسلام نسبت به رفتار غیراخلاقی جاهلیت ۱۰۹
- ۳-۹- اصل کرامت ۱۲۱
- ۳-۹-۱- اوج کرامت انسان در خانواده ۱۲۳
- ۳-۱۰- اصل عدالت ۱۲۴
- ۳-۱۰-۱- مفهوم عدالت ۱۲۴
- ۳-۱۰-۲- عدالت در نظام تکوین و تشریح ۱۲۵
- ۳-۱۰-۳- ضرورت عدالت در خانواده ۱۲۷
- ۳-۱۰-۴- عدالت در قرآن ۱۲۸
- ۳-۱۰-۵- عدالت یا موازنه حق و تکلیف در کلام امیر ۱۳۶

ج

- ۱۳۷.....۳-۱۰-۶- مصادیق عدالت در خانواده از منظر قرآن
- ۱۳۸.....۳-۱۱- اصل عفاف
- ۱۳۹.....۳-۱۱-۱- عفت در نگاه
- ۱۴۰.....۳-۱۱-۲- عفت در پوشش
- ۱۴۶.....۳-۱۱-۳- عفت در بیان
- ۱۴۸.....۳-۱۲- اصل طهارت (پاکیزگی جنسی)
- ۱۵۳.....۳-۱۲-۱- نقش پاکدامنی زنان
- ۱۵۵.....۳-۱۳- اصل مودت و رحمت
- ۱۵۵.....۳-۱۳-۱- مفهوم مودت و رحمت
- ۱۵۶.....۳-۱۳-۲- مودت و رحمت امری فطری در زن و مرد
- ۱۵۹.....۳-۱۴- اصل امنیت
- ۱۶۲.....۳-۱۵- اصل کفویت و همسانی
- ۱۶۶.....۳-۱۶- اصل صلح و گذشت
- ۱۷۲.....۳-۱۷- اصل مشاوره
- ۱۷۴.....۳-۱۸- اصل شفقت
- ۱۷۵.....۳-۱۹- اصل ستر (رازداری)
- ۱۷۷.....۳-۲۰- اصل تعلیم و تربیت
- ۱۸۰.....۳-۲۱- اصل انس و الفت جنسی
- ۱۸۲.....۳-۲۱-۱- حقوق جنسی زن (از منظر روایات)
- ۱۸۲.....۳-۲۱-۲- حقوق جنسی مرد (از منظر روایات)
- ۱۸۳.....۳-۲۱-۳- معنای تمکین
- ۱۸۳.....۳-۲۱-۳-۱- اقسام تمکین
- ۱۸۴.....۳-۲۱-۴- نشوز در لغت و در اصطلاح
- ۱۹۴.....۳-۲۱-۴-۱- مصادیق نشوز مرد در قانون
- ۲۰۶.....۳-۲۱-۴-۲- مصادیق نشوز زوجه در قانون

- ۳-۲۱-۴-۳- دستورات اخلاقی در زمان نشوز..... ۲۰۹
- ۳-۲۱-۴-۴- مقصود از هجر و ضرب در آیه شریفه..... ۲۰۹
- ۳-۲۲- اصل مدیریت و مسئولیت‌پذیری..... ۲۱۲
- ۳-۲۲-۱- ضرورت مدیریت در خانواده..... ۲۱۲
- ۳-۲۲-۲- نگرش اسلام در مسئله مدیریت..... ۲۱۳
- ۳-۲۲-۳- ریاست مرد در قرآن کریم..... ۲۱۵
- ۳-۲۲-۳-۱- بررسی واژه قوام در لغت..... ۲۱۵
- ۳-۲۲-۳-۲- بررسی دلایل آیه درباره مدیریت مرد..... ۲۱۶
- ۳-۲۲-۴- روایات (ریاست مرد در روایات)..... ۲۲۱
- ۳-۲۳- اصل استقلال مالی زوجین..... ۲۲۲
- ۳-۲۳-۱- ادله استقلال مالی زوجین..... ۲۲۴
- فصل چهارم: نسبت اخلاق با حقوق در روابط زوجین..... ۲۲۶**
- اول: نسبت اخلاق با حقوق خانواده در قوانین اسلامی..... ۲۲۷
- ۴-۱- تقدم اخلاق بر حقوق در خانواده..... ۲۲۷
- ۴-۲- اهمیت اخلاق در خانواده..... ۲۲۹
- ۴-۲-۱- تأثیر اخلاق در روابط خانواده..... ۲۲۹
- ۴-۳- حقوق و وظایف مشترک زوجین در خانواده..... ۲۳۰
- ۴-۳-۱- حسن معاشرت..... ۲۳۰
- ۴-۳-۲- حسن معاضدت در تشیید مبانی خانواده..... ۲۳۸
- ۴-۳-۳- وفاداری زوجین نسبت به یکدیگر..... ۲۴۰
- ۴-۳-۴- رعایت سکونت مشترک و حق هم‌زیستی زوجین با یکدیگر..... ۲۴۱
- دوم: رابطه نظام حاکمیت با حقوق خانواده..... ۲۴۳
- ۴-۴- خصوصی بودن حقوق خانواده و حفظ آن در برابر دولت..... ۲۴۳
- ۴-۴-۱- حکمیت و داوری در مواقع ناسازگاری..... ۲۴۴
- ۴-۴-۲- مهریه..... ۲۴۹

۲۴۹.....	۴-۲-۱- آیات مربوط به مهریه و تحلیل آن از نظر فقهای امامیه
۲۵۹.....	۴-۲-۲- بررسی قوانین مربوط به مهریه
۲۶۲.....	۴-۵- محدودده دخالت دولت در خانواده
۲۶۲.....	۴-۵-۱- تقدم منافع جامعه
۲۶۲.....	۴-۵-۲- حمايت از خانواده
۲۶۳.....	سوم: کاريست قواعد اخلاقی در حقوق خانواده
۲۶۳.....	۴-۶- توجه به کارکرد اخلاق در خانواده
۲۶۵.....	۴-۷- تفسیر اخلاقی قوانین در موارد حق اعمال نظر دادگاه خانواده
۲۶۶.....	۴-۸- اجرای اصول و قواعد اخلاقی در دادگاه خانواده
۲۶۶.....	چهارم: بایسته‌های قواعد اخلاقی در قانون حمايت از خانواده
۲۶۶.....	۴-۹- صلح و سازش از بایسته‌های اخلاقی در منازعات خانوادگی
۲۶۷.....	۴-۱۰- سازوکارهای نهادینه‌سازی بایسته‌های اخلاقی در قانون حمايت از خانواده
۲۶۸.....	فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۲۷۳.....	فهرست منابع

مقدمه

۱. بیان صورت مسئله

ارتباط انسان‌ها با یکدیگر، خواه در خانواده و خواه در جامعه، همواره نیازمند تبیین خطوطی است که روابط انسانی را انتظام بخشد. از این رو، انتظام امور جامعه را تا حد زیادی می‌توان وابسته به نظام حقوقی روشن دانست و عدم توجه به حقوق و تأکید یک جانبه بر اخلاق زمینه را برای هرج و مرج و از هم گسیختگی فراهم می‌سازد ولی شأن اخلاق در روابط انسانی با تلطیف رابطه‌ها، باعث ایجاد نشاط و تحرک انگیزه‌ها برای حسن ارتباط می‌باشد. بنابراین همان‌طور که ضوابط حقوقی به پیوستگی و پایداری مجموعه می‌انجامد، ارزش‌های اخلاقی به پویایی و بالندگی آن کمک می‌کند. اهمیت این مسأله در مورد خانواده بیشتر است؛ زیرا خانواده مجموعه‌ای با محوریت عاطفه و محبت است و استفاده از ابزار حقوق به تنهایی خانواده را از درون تهی می‌کند. پس آمیختن حقوق به اخلاق با محوریت اخلاق ضروری است.

۲. پیشینه تاریخی و ضرورت تحقیق

در طول نیم قرن اخیر به موازات تحولات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی نوین جهان، دستگاه‌های قانون‌گذاری تلاش نموده‌اند تغییراتی در زمینه ساختار خانواده ایجاد نمایند. ولی این اقدامات عملاً نتوانسته در راه تعالی و ارتقاء خانواده گام مؤثری بردارد. خصوصاً اینکه گاه دست نیرنگ‌بازان استعمار در این تحولات مشهود و برخوردهای آن‌ها در تخریب بعضی از سنت‌های دیرینه و حسنه و مبانی ارزشی در خانواده مملوس بوده است.

لذا با توجه به تزلزل و بی‌ثباتی بنیان خانواده‌ها و نیز عواقب وخیم انحلال نکاح و ایجاد سرگشتگی و بزهکاری در فرزندان بعد از طلاق و اضطراب و افسردگی هر یک از زوجین پس از جدایی و نیز سایر مفاسد و معایبی که حاصل از هم پاشیدگی خانواده است.

ضروری است در اصلاح ساختار خانواده و رفع بعضی از روش‌های غلط و نکوهیده در آن نهایت تدبیر بکار گرفته شود و با رعایت ارزش‌های اخلاقی به سلامت نسل و سازندگی جامعه

اهتمام ورزید. پس آشنایی نسبت به حقوق و آگاهی از وظایف اگرچه فی حدنفسه ممدوح است اما خانواده بر چیزی بیش تر از این نیازمند است و آن آراستن زن و مرد به سجایای اخلاقی است. و با بررسی های انجام شده مشخص گردید که در بیش تر کتب یا به بحث حقوقی خانواده توجه شده و یا به بحث اخلاقی آن و کم تر کتابی است که به این دو موضوع توأمان پرداخته باشد. و این تحقیق درصدد تکمیل آن کتب می باشد.

۳. هدف تحقیق

هدف از پژوهش در زمینه نسبت اخلاق با حقوق در خانواده، شناسایی سبک زندگی خانوادگی اسلامی و ارایه مبانی آن است تا قانون گذار از نظریه های حقوقی، قوانین متناسب با نهاد خانواده را در جهت استحکام آن وضع کند.

۴. سؤالات اصلی

- ۱- کیفیت ارتباط اخلاق و حقوق زوجین در فقه جعفری چگونه است؟
- ۲- چگونه می توان ثابت کرد که در روابط زوجین اخلاق مقدم بر حقوق است؟

۵. فرضیات تحقیق

- ۱- بعضی از قواعد حقوقی منشاء از قواعد اخلاقی به نحو مجبه جزئیه دارد.
- ۲- مناسبات حاکم بر زوجین از خاستگاه اخلاقی برخوردار است لذا قانون گذار قواعد حقوقی که دارای پشتوانه اخلاقی هستند را باید مورد شناسایی قرار دهد و از آن جهت که مناسبات زوجین برای پایداری همراه با عواطف، علاوه بر قواعد حقوقی نیازمند به قواعد اخلاقی است این قواعد نظر به اینکه پشتوانه قواعد حقوقی به شمار می آیند از اولویت نسبت به قواعد حقوقی برخوردارند.

۶. روش تحقیق

روش جمع آوری اطلاعات در این پژوهش کتابخانه ای ولی روش تحقیق توصیفی و تحلیلی بوده است.

۷. ساختار پژوهش

برای تبیین این موضوع، فصل اول با عنوان کلیات، مفاهیم اصلی تحقیق را بررسی می‌نماید، حقوق، اخلاق، فقه، خانواده، زوجین، هدف حقوق و اخلاق و ضرورت رابطه‌ی آنها از جمله مهم‌ترین اصطلاحاتی هستند که در بخش مفاهیم مورد بررسی واقع شده است. همچنین مبانی و خاستگاه خانواده، رعایت اصول و قواعد آن و نگاهی تاریخی به شکل‌گیری خانواده بیان شد.

فصل دوم به اصول حاکم بر خانواده پرداخته؛ نخست، مفهوم اصول و جایگاه آن بیان شده است. در دومین مبحث فصل دوم با توجه به آیات حکیمانه قرآن کریم و روایات ائمه اطهار (علیهم‌السلام) یکسری اصول اخلاقی حاکم بر روابط زوجین بررسی شده است که شامل ۱۶ اصل مهم است از جمله، اصل معروف، اصل کرامت، اصل عدالت، اصل مودت و رحمت، اصل شفقت و ... چراکه اهداف خانواده و اقتضای تأسیس آن ایجاب می‌کند که با بیان آن یعنی زن و شوهر، در تحکیم و پایداری این بنا، نهایت سعی خود را بکنند و با همان انگیزه که بر تشکیل آن اقدام کردند، بر دوام آن اصرار ورزند و آن میسر نیست جز با حفظ اصول.

در فصل سوم به ارتباط و نسبت حقوق و اخلاق اشاره شده که نخست، نظریات مختلف در رابطه حقوق و اخلاق آمده سپس هماهنگی آنها را نشان می‌دهد که هرچه این رابطه توسعه یابد حقوق کارآمدتر خواهد شد، همچنین از تأثیرگذاری اخلاق بر حقوق سخن گفته که اخلاق علاوه بر موارد ارتباط، در حوزه‌ی اجرا نیز می‌تواند بر حقوق تأثیرگذار باشد که ورود اخلاق در حوزه‌ی حقوق از طرق متعددی مانند قانون‌گذاری، تفسیر اخلاقی قانون و اجرای قواعد اخلاقی می‌تواند زمینه را برای اجرای اصول اخلاقی و در نتیجه ارتقاء سطح فرهنگ جامعه‌ی اسلامی فراهم کند.

در ادامه تفاوت‌های حقوق و اخلاق به عنوان دو نهاد مستقل مورد ارزیابی قرار گرفته است. در فصل چهارم برای احیای تفکر آمیخته شده اخلاق و حقوق در روابط زوجین در فرهنگ اسلامی، به تقدم اخلاق بر حقوق اشاره شده همچنین نشان می‌دهد که برخی از قواعد و آموزه‌های اخلاقی با نفوذ خود به تدریج به صورت قواعد حقوقی بروز یافته‌اند؛ تکلیف زن و

شوهر به حسن معاشرت با یکدیگر و همکاری در تشدید مبانی خانواده و تربیت فرزندان از گزاره‌های حقوقی است که در بستر تحول قواعد اخلاقی ظهور یافته است.

در مبحث دوم فصل چهارم خصوصی بودن حقوق خانواده و حفظ و حمایت آن در برابر دولت بیان شده و در ادامه کاربرست قواعد اخلاقی در حقوق خانواده را نشان می‌دهد که می‌توان به تفسیر اخلاقی قوانین، توجه به کارکرد اخلاق و اجرای اصول اخلاقی در فرض خلأ قانونی را اشاره کرد.

در آخر سازوکارهای نهادینه‌سازی بایسته‌های اخلاقی در قانون حمایت از خانواده بیان شده است.

۱- فصل اول: کلیات (مفاهیم و

مبانی)

۱-۱- حقوق

مباحث زیادی درباره‌ی مفهوم حقوق توسط فلاسفه‌ی حقوق مطرح شده که در اینجا به چند نمونه از آن اشاره می‌شود.

از نظر یکی از نویسندگان، حقوق به معنای مجموع مقرراتی است که در زمان معین بر جامعه‌ای حکومت می‌کند؛ کلمه‌ی حقوق برای نشان دادن مجموعه نظامات و قوانین است؛ مانند حقوق ایران، حقوق مدنی، حقوق بین‌الملل و حقوق اسلام.^۱ وی با عنایت به اوصاف قاعده‌ی حقوقی اظهار داشته است که حقوق: «مجموعه‌ای از قواعد الزام‌آور و کلی است که به منظور ایجاد نظم و استقرار عدالت بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می‌کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می‌شود».^۲

نویسنده‌ی دیگری حقوق را به «مجموعه‌ی قوانین یک کشور که ضمانت اجرا دارد» تعریف کرده است.^۳

بنابراین ویژگی‌های الزام‌آور بودن، تضمین رعایت آن از ناحیه دولت، کلی و عمومی بودن و تنظیم روابط اجتماعی را می‌توان از اوصاف قاعده‌ی حقوقی به شمار آورد. پس تکلیفی که پدر و مادر نسبت به نگهداری فرزند خود دارند و الزامی که شوهر درباره‌ی پرداختن نفقه زن پیدا می‌کند، جنبه حقوقی دارد و حکمی که آن را مقرر می‌دارد، «قاعده حقوقی» نامیده می‌شود.^۴

علاوه بر تعریف فوق، تعاریف دیگری نیز از حقوق به عمل آمده است مثلاً آقای فردریک بستیت معتقد است که خداوند به آدمیان این حق طبیعی را داده است که از جان، مال و آزادی خود به طور قانونی دفاع کنند، هر چند که این مهم از طریق زور و اجبار میسر باشد. ایشان در ادامه این نکته را خاطر نشان می‌کند که اگر همه‌ی انسان‌ها از این حق برخوردار باشند، می‌توانند

^۱ ر.ک: کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق، ج ۱، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷، ج ۱، صص ۳۲-۳۳.

^۲ همان، ص ۶۶۶.

^۳ لنگرودی، محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۱، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۱۷۱۶.

^۴ کاتوزیان، فلسفه حقوق، ۱۳۵۲، ج ۱، ص ۴۰۴.

این حق را به صورت جمعی اعمال و با اتخاذ راه کارهایی این عمل را ساماندهی کنند. به عقیده‌ی او، حقوق بهترین گزینه در این باب است که می‌تواند از آدمیان در قبال تجاوز به جان، مال و آزادی آنان، دفاع قانونی نماید.^۱ براین اساس، وی حقوق را این‌گونه تعریف می‌کند: «حقوق عبارت است از ساماندهی حق طبیعی آدمیان در دفاع قانونی. این مهم در حقیقت جایگزین کردن یک نیروی عام و مشترک در مقام و موقعیت نیروی فردی در دفاع قانونی است. بنابراین، این نیروی جمعی فقط باید در محدوده‌ای عمل کند که آن نیروی فردی حق فعالیت در آن را داشت؛ یعنی صرفاً در مقام دفاع از جان، مال و آزادی آدمیان وارد میدان شود و در حفظ امور یاد شده بکوشد ...»^۲

جی. دبلیو. اسمیت در باب تعریف حقوق می‌آورد: «امروزه حقوق، مجموعه نظامی از قوانین تلقی می‌گردد که از ناحیه یک مرجع قانونی و معتبر بنا و وضع شده است که ما را با فشار مجازات و کیفر ملزم می‌دارد عملی را به انجام رسانیم یا آن را ترک کنیم ...»^۳

۱-۱-۱- ضرورت حقوق

هر انسان در عرصه حیات سعی دارد به نحوی سعادت خود را تأمین کند و نقش و وظیفه‌ای را بر مبنای خواست و رأی خود عهده‌دار گردد. انسان‌ها به حکم آفرینش و زمینه فطری علاقه دارند آزاد باشند، غرائز خود را به هر گونه که بخواهند ارضا نمایند و خواسته‌های نفسانی را طبق دلخواه برآورده سازند و این امر با خواست و روش جامعه سازگار نیست و حاصل آن تصادم است.

---

¹ See: Bastiat, Frederic, "The Law (1850)", World Library, World Library Inc, 1991, pp: 10-11;

(به نقل از: حسینی، سیداکبر، «اخلاق و حقوق»، رواق اندیشه، شماره ۱۴، ص ۶۲).

² Ibid.

³ Smite, G.W, "Limits of Law", in Routledge Encyclopedia of philosophy, Routledge Inc. New York, 1998; (به نقل از: حسینی، سیداکبر، «اخلاق و حقوق»، رواق اندیشه، شماره ۱۴، ص ۶۲).

حاصل سخن اینکه حیات جمعی بشر اگر بخواهد به صورت طبیعی و عادی و بدون ضابطه و
نظمی ادامه یابد توأم با درگیری و نزاع، تصادم و برخورد، هرج و مرج و نابسامانی خواهد بود و
وجود دستورالعمل و قانونی ضروری می‌شود و این خود از رازهای مهم بعثت انبیاء است.
«كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا
اِخْتَلَفُوا فِيهِ»^۱

بر این اساس لازم است در اجتماع ضابطه و معیاری موجود باشد که همه افراد ناگزیر باشند
رفتار و سلوک خود را بر آن مبنا قرار دهند و حیات جمعی خود را با آن ضوابط نظام بخشند؛
قوانین باید به ما بگویند که چگونه سخن بگوئیم، چگونه رفتار کنیم و از چه اموری اجتناب
نمائیم.

۱-۱-۲- فواید و اهمیت حقوق

وجود قانون از دیدگاه‌های گوناگون قابل اهمیت است:

- ۱) امکان حیات مسالمت آمیز.
- ۲) حفظ آزادی‌های طبیعی: برای هر انسان آزادی‌های گوناگون است اما اگر بنا شود هرکس به
صورت دلخواه از این آزادی‌ها استفاده کند هیچ‌کس به آزادی دست پیدا نخواهد کرد.
- ۳) کیفر متجاوزان.
- ۴) تأمین و بقای مدنیت: ما نیاز داریم که دستاوردهای مناسب نسل‌های پیشین را حفظ کرده و
بر غنای فرهنگ خود بیفزائیم. ما برای حفظ حق و فضیلت، مصون داشتن فکر و اندیشه انسانی از
دستبردها، حفظ موارث انبیاء الهی، تأمین سلامت جان و عرض افراد ناگزیریم قانون را به
رسمیت بشناسیم و نگذاریم تندخوانی، کینه‌توزی، انتقام‌جویی فرد یا افرادی مدنیت و لوازم وابسته
به آن را به خطر اندازد.

---

^۱ بقره: ۲۱۳.